

Ihrem Collegen Dr. Arn. Hug
mit freundl. Grüßen
d. Verf.

DE

LUCII AMPELII LIBRO MEMORIALI

QUAESTIONES

CRITICAE ET HISTORICAE.

DISSERTATIO

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

IN

ACADEMIA GEORGIA AUGUSTA

RITE ADIPISCENDOS

SCRIPSIT

EDUARDUS WOELFFLIN

BASILIENSIS,

REGII SEMINARII PHILOLOGICI NUPER SODALIS.

GOTTINGAE

TYPIS EXPRESSIT ERN. AUG. HUTH.

MDCCCLIV.

VIRO ILLUSTRISSIMO

FR. G. SCHNEIDEWINO

PIO GRATOQUE ANIMO

D. D. D.

AUCTOR.

De Lucii Ampelii libro memoriali quae adhuc disputata sunt a viris doctis, ea tantum inter se differunt, ut vix quid de eo iudicandum sit satis constet. Sunt enim qui *stili concinnitatem* efferant; alii, qui libellum parum caste pureque scriptum esse arbitrentur: invenies alios, qui *plurimarum rerum* quas aliunde non liceat petere *novitatem* laudent; rursus alii vix dignum habent, in quo illustrando vel emendando multum studii consumatur. Acrior deinde de aetate scriptoris disceptatio: partim quinto, alii quarto post Christum saeculo vixisse iudicabant, donec novissime V. D. Glaeserus extitit, qui tertio p. Chr. saeculo sub Macrino imperatore illum libellum scriptum esse coniiceret plurimisque sententiam suam probaret. (cf. Mus. Rhen. nov. vol. II. pg. 145. et Schneidewini philologum vol I. pg. 703.). Huc iam accedebat, quod editores multum de Salmasii et Iureti codice vel codicibus ambigerent, quamvis nemo praeter unum Salmasium librum manu scriptum versavisset.

Nec potuit sane aliter iudicari, antequam scriptoris verbis ad codicis fidem castigatis certius disputationis fun-

damentum iaceretur. Salmasius enim, qui principem Ampelii editionem curavit (Lugd. Bat. 1638 in 12° ad calcem Flori) codice usus Iureti corruptissimo, ut ipse dicit *), multa ut aliquo certe fructu ac voluptate legi posset liber ille ex coniectura correxit codicisque discrepantiam mox cum commentario editurum professus est. Verum ille commentarius nunquam in lucem prodiit itaque factum est, ut quotquot nunc exstant Ampelii exemplaria omnia ex illa editione fluxerint: immo plerique editores alteram Salmasii editionem, quae typothetarum negligentia a priore multis in locis descivit, secuti sunt, cum priorem admodum raram sibi parare non possent.

Quae cum ita sese habeant, mihi quidem haud mirum, vix quenquam philologum a se impetrasse, ut in Ampelio illustrando aliquid operae collocaret; sed eadem ipsa est causa, cur mihi melioribus praesidiis instructo huius scripti veniam dari velim. Maxime vero ad hoc opusculum aggrediendum me movit, quod Vir Clariss. Car. Halmius litteris a me petiisset, ut librum memorialem opera mea emendatum ad calcem Flori, quem in bibliotheca Teubneriana editurus esset, subiungerem. Hac igitur provincia suscepta hoc mecum constitui, ut in praefatione editionis Teubnerianae nihil nisi codicis Monacensis editionumque discrepantiam indicarem paucisque adderem, ubi de emendandi ratione breviter moneri poterat, per hanc

---

*) „Exemplar porro, unde Ampelium descripsi, ab imperito librario vitiosissime scriptum fuisse iudicare hic debeo, ne, qui tam multas adhuc superesse in eo mendas animadvertit, nihil a nobis, quoad emendationem, praestitum esse arguere possit. Non pauciora in illo codice errata fuere, quam verba."

vero disserendi opportunitatem de criticis quaestionibus, ac de fontibus Ampelii exponerem. Contraxi tamen, cum dissertationem typographo traderem, quae de glossematis, de lacunis ceterisque scripturae vitiis in codice Salmasiano obviis conscripseram; auxi contra, quae de fontibus Ampelii exposueram utpote argumento graviora lectuque digniora.

QUAESTIONES CRITICAE.

Cap. I. DE SUBSIDIIS CRITICIS.

Praeter Iureti codicem quo Salmasius usus fuerat, de altero etiam codice fama percrebruit, Divionensi, ex bibliotheca S. Benigni, quem inspexerat olim P. Pithoeus testibus Savarone et Sirmondo ad Sidon. Apollin. Carm. IX. v. 301: cum vero Divionensem eundum habendum esse cum Iureti codice, qui et ipse Divione vixit multumque illius bibliothecae libris usus est, recte iam Salmasius in praefatione ad Ampelium suspicatus erat. Equidem nec illum librum, nec alium quendam codicem veterem indagare potui, licet Parisiis in tam vasta codicum copia diu seduloque quaesiverim catalogosque bibliothecae Divionensis, Bruxellensis, in quam plurimos Divionenses olim codices translatos fuisse constat *), aliarumque bibliothecarum diligenter perscrutatus sim: ab eo tamen labore irritus semper redii.

Sic una spes reliqua erat, ut apographon codicis Divionensis alicubi reperirem, in quam me Tzschukkii verba (vid. eius praef. ad Ampelium) induxerant: „Igitur a Iure-

*) Multos S. Benigni bibliothecae codices nunc in Montepessulana asservari peropportune me monuit V. Cl. Georg Waitz; neque tamen in eius bibliothecae catalogo qui nuperrime editus est quidquam de Ampelio adnotatum reperi.

to codex Divionensis descriptus et in Salmasii manus transiisse videtur, etsi de eius descriptione nihil notatum inveni." Nec spes fefellit: Monachii enim in bibliotheca regia apographon illud exstat, (Cod. lat. 10383) quo Salmasius ad curandam editionem suam usus erat. Salmasii fuisse inscriptio „ex bibliotheca Salmasii" prima manu scripta clare testatur; nec magis dubium illud alterum est, ex codice antiquiore id exemplar descriptum esse, cum in margine de codicis scriptura passim memoratum sit, ut cap. VI. ad verbum *meritiem* in margine adnotatum est prima manu: „Sic Mscr. pro meridiem: sic Itali otie pro hodie dicebant ut notat Isidorus." Et cap. 48 ad verba *quia hae per curias* adscriptum est prima manu: „mendosum prius frusti: ha in Ms."

Iam ad fidem huius exemplaris recte aestimandam scire intererat, a quonam exaratum esset. Dixeris doctum sane librarium prodere notulas illas margini adscriptas, immo Salmasium ipsum, cum prima manu in principio libri scriptum sit „ex bibliotheca Salmasii." Haec per se quam maxime probabilia externo quodam argumento ita confirmantur, ut iam dubitationi nullus locus relictus sit. Scribit enim Salmasius in praefatione ad editionem principem *): „Subiit tandem commode Lucio Floro Lucium Ampelium posse adiungi, quem ante viginti annos et quod excurrit descripseram ex codice antiquissimo Iureti." Collatis denique epistolis nonnullis a Salmasio scriptis, quarum mihi usum concessit liberalissimus bibliothecae custos J. G. Krabinger, nova fides sententiae meae accessit.

Quae cum comperta sint, nemini iam dubium esse potest, quin codicis instar habendum sit illud apographon; mox ipse intellexi, quanta diligentia & fide scriptum sit. Intacta enim reliquerat Salmasius, quae primo statim obtu-

*) Impressa est ante mensem Iulium anni 1638, ut patet ex epistola Jac. Fr. Gronovii ad Georg. Richterum, data a. d. III. Kal. Iul. 1638, quae manu scripta in bibl. Basil. asservatur. *Roth.*

tu emendari poterant; fideliter reddidit apertissimos librarii errores; fideliter etiam et presse codicem secutus esse videtur in iis, quae ad orthographiam pertinent. Hunc librum, memorialem dico, ex quo descriptum habebat, per tot annorum intervalla iteratis curis pertractasse videtur pariter intentus, ut et locos corruptos coniectura sanaret ac difficiliores commentario illustraret, de quo testatur Clementius in vita Salmasii eius epistolis praefixa pg. 68. Ita factum est, ut in exercitationibus Plinianis anno 1629 editis non solum locos quosdam Ampelii citaret, verum etiam emendatam, ut ipsi videbatur, eorum lectionem exhiberet, sicuti pg. 53: Ob id factum Iunoni odio esse coepit, (scil. leo) *quae leonem* (in Mscr. erat *leonemque* quod et spreta coniectura sua in editionem principem recepit) caelesti dignitate est honorata. Amp. 2, 5. pg. 865 *Pelinnam* montem pro *Pelenaeo* (Amp. 2, 8) correxerat, in editione tamen ad codicis scripturam rediit. pg. 870 item *Rhoetaeon;* cautior in editione cum codice *Rhoete* (Amp. 8, 11). Cfr. etiam pg. 281 (= Amp. 2, 12) et pg. 287 (= Amp. 7, 2). Idem apographon ante annum 1618 scriptum postea anno 1638 emendatum typographo tradidit — in margine singulae editionis principis paginae creta notatae sunt — sed ita emendatum, ut etiam nunc prima manus a secunda facillime discerni queat: illam codicis Divionensis scripturam in editione mea littera C, hanc Salmasii emendationem cum editione principe ubique congruentem littera S significavi.

Paucissimi tantum restant loci, ubi editio princeps ab apographo correcto discrepat: neque tamen hoc mirum, cum Salmasium inter singulas plagulas impressas corrigendas perpauca etiam immutavisse admodum credibile sit. Agnoscitur quoque passim in libro Monacensi et atramenti et calami diversitate tertia manus, non ea Salmasii ipsius, ut Halmio videtur, sed alius cuiusdam viri docti; quas lectiones et raras et nullius fere pretii silentio praeterire tutissimum habui: id certissime, ante editionem principem

impressam ea scripta fuisse inde constat, quod ex parte saltem in Salmasii editionem transierunt *).

Mihi igitur redeundum erat ad codicis Divionensis lectiones et recognoscenda Salmasii opera: in qua si multa improbanda erant, Salmasium tenendum est Ampelii librum memorialem levi tantum cura dignatum rogatu bibliopolae tanquam appendicem Floro subiunxisse. Ut vero mihi Salmasii opera recognoscenda fuit, sic meam rursus recognovit Car. Halmius, qui non solum de singulis locis corruptis quae ipse sentiret mecum liberalissime per litteras communicavit, sed etiam codicem Monacensem iterum diligentissime excussit, et ubi me lapsum esse deprehenderet praefationi criticae manum emendatricem admovit. Uter vero labor maior fuerit, vix diceres. Nam in codice Mon. multa negligenter exarata litteris minus compositis et claris, alia correctoris manu paene deleta, alia oblitterata erant. Qua in re profliganda Halmii diligentia eo proces-

---

*) Lectori gratum fecisse mihi videbar Halmii iudicium sequendo: nunc iam locos enumerem qui huc faciunt. cap. 15, 2 C habet: Erictonius rex qui mysteria Eleusinae (ut Salamina, ae 6, 14) constituit *celeu hospite* (supra scr. tert. manu *coleudaospicae* sive ut Halmius legi iubet *colendas spicas*) *cum oleo* sacerdote, unde emendandum putavi *Celeo ospice*, *Eumolpo* sacerdote: sic *ospicari* pro *auspicari* Quadrig. ap. Diomed. I. p. 378 P. — c. 20, 5 Trecenti sub Calpurnio Hamma *contra Poenos* (s. scr. *contriduno*) unde restituendum duxeram sub Calp. Hamma *tribuno contra Poenos* coll. Liv. per. 17 et Catone maiore ap. Gell. 3, 7, nisi potius Salm. ex *contriduno* codicis scriptura ipse emendaverat *contra Poenos*. cap. 18, 12 paria eis prae*facturum* (s. scr. *statu*). — cap. 18, 17 *prope* totam Hispaniam (s. scr. *paene*). — cap. 30, 1. verba *per somnium videns* omissa a prima manu addita sunt a tertia, — ibid. rebus *perfractis* (deletis tert. m. litteris *fr* sup. scr. est *e* (?); *perfectis? peractis?*) — c. 30 §. 5, *ille alio loco abscondet* (s. scr. *illic alia equa ab suo initur*). Mihi quidem Salmasius ipse paulo postquam Iureti codicem descripsit apographon suum cum codice denuo contulisse et correxisse videbatur, quae minus recte a se posita vel omissa videret, alia vero ope coniecturae emendasse.

sit, ut bibliothecae Mon. custodem J. G. Krabingerum precibus adiret, ne codicem sibi permitti recusaret, eoque impetrato ipse domi, quae non satis erant perspicua, armatis oculis spectaret atque perlustraret sociumque sibi adsciseret Ottonem Iahnium. Quanquam ea non in laudem horum virorum mea quidem laude superiorum dixi, sed ut lectori, quam certa nunc iacta sint criticae in Ampelio exercendae fundamenta, etiam atque etiam persuaderem. Eorum diligentia effectum est, ut nonnullae lectiones eaeque optimae elicerentur, sicuti cap. 5 fin. *Circius* pro *Caurus*, cap. 46 fin. *comparassent* pro *reparassent*, et cap. 49, §. 2 *sequens* pro *sequitur*. Neque praetereundum hoc loco in emendandis Ampelii verbis praeter Halmium Iahniumque adjutoros mihi fuisse Car. Fr. Hermannum, Ern. a Leutsch, Car. Lud. Rothium, F. G. Schneidewinum, partim revocando me a pravis consiliis, partim meliora atque magis probabilia suppeditando, quibus omnibus gratias ago quam maximas *).

Adhibui praeterea editionem principem diu frustra quaesitam, donec Parisiis in manus meas incidit; sed magis ne quicquam praetermissum a me vel neglectum videretur, quam quod magnum inde fructum redundaturum sperarem. Multo magis me adiuverunt Duckeri et Tzśchukkii editiones bonae frugis plenae: qui reliqui sunt editores nil fere profecerunt, nisi quod Beckius Tzschukkianae editionis commentarium latine conscriptum in patrium sermonem vertit: nec eorum numerum recensere huius est loci, quare lectorem ad Engelmanni bibliothecam philologicam relego. Addam tantum editionem Parisinam anni 1843, in qua unus tantum locus, quantum memini, nova coniectura non dicam emendatus, sed potius turbatus est: versionem francogallicam adiecit M. Verger.

---

*) Sciscitanti Rothio exstentne Ampelii codices in bibliotheca Vaticana Dresselius unum in catalogo libr. Mscr. notatum esse Reginae 1456 rescripsit; eum vero continere theologicos tractatus.

Haud parum denique auxilii critico accedit ex eorum scriptorum comparatione, quorum opera Ampelius excerpsisse videtur, Nigidii Figuli, Cornelii, Nepotis, Flori, aliorum: verum hac de re infra disserendum erit.

Cap. II. DESCRIPTIO LIBELLI AMPELIANI.

In tanta libri memorialis brevitate vix de conspectu operis dicere aggrederer, nisi multa nunc turbato ordine legi, multa etiam excidisse demonstrandum mihi esset. Nam ut mittam VIII priora capita, quibus de astronomia, geographia similibusque exponitur scite praemissis cap. 9, quae ad mythologiam pertinent, cap. 10 inscripto *de imperiis* ad memoriam rerum gestarum transit eum in enarrando ordinem secutus, ut primum Assyriorum reges, (cap. 11) deinde Medorum, (cap. 12) tum Persarum, (cap. 13) porro Lacedaemoniorum et Atheniensium reges ac duces, (capp. 14 et 15) dein Macedonum reges, (cap. 16) postremo res a Romanis gestas (17—29 et 39—50) perscriberet: hos enim septem populos imperium orbis tenuisse sibique per alternas quasi vices successisse ait cap. 10. Accedunt minora regna minoresque civitates; Parthiae, Cappadociae, Armeniae, Pergami, Bithyniae, Ponti, Aegypti, Carthaginiensium, Numidiae, Mauritaniae reges vel duces cap. 30—38, pauca de Thebanorum principatu, de Corintho, de Samo cap. 32. Apta sane argumenti descriptio nec multum a Trogi Pompeii diversa: sed hoc unum valde mirum est, quod Ampelius quae de minoribus regnis civitatibusque dicenda habuit, cap. 30—38 tractaverit, ita ut, quae de Romanorum rebus gestis exposita sunt, in duas partes dispescantur, id quod consilio ipsius scriptoris (vid. cap. 10) repugnare videtur.

At obiecerit mihi forsitan quisquam ea regna postea Romanae ditionis facta ideoque de iis tanquam partibus

imperii Romani suo loco expositum esse consiliumque auctoris minime turbari. Audio: sed tum Ampelio accurate de hac digressione monendum aut certe historia illorum regnorum et rerum publicarum usque ad ea tempora perducenda erat, quibus in provinciae formam redigerentur; id vero secus se habet.

Sed videamus, quomodo nos expediamus. Apertum est cap. 28 post verba „cum Albanis“ lacunae signum ponendum esse restituendumque titulum quem liber Monacensis exhibet: P. R. cum quibus gentibus bella conseruit et quibus causis. Sequentia ad aliud quoddam caput pertinere et oratio aliter conformata et argumenti diversitas declarat: nam priore capite referuntur bella populi Romani cum exteris gentibus, duces Romanorum, causae bellorum (P. R. pugnavit cum . . . . sub . . . . propter . . . .), posteriore reges vel duces recensentur, qui centra Romanos bella gesserunt (N. N. rex vel dux . . . . qui . . . .). Quod cum sentiret Salmasius neque inter se ipsas has duas particulas neque cum titulo congruere, ex coniectura scripsit: Qui reges vel duces cum Romanis bella gesserunt.

Altera lacuna statuenda est cap. 39 sub finem post verba „propterque Tarquinios“, eoque loco inserenda esse puto, quae cap. 28. de Pontio, Pyrro, Annibale leguntur, ut temporum ordine se excipiant:

39. Tatius rex Sabinorum, qui . . . .
39. Mettus Fuffetius, rex Albanorum, qui . . . .
39. Porsena, rex Etruscorum, qui . . . .
propterque Tarquinios * *
28. Pontius Telesinus, dux Samnitum, qui . . . .
28. Pyrrus, rex Epirotarum, qui . . . .
28. Annibal, qui . . . .
* * * *
39. Tiridates, qui . . . .

Quanquam ne sic quidem totum caput in integrum restitutum esse facile evincitur; nam exciderunt certe post Annibalem multi duces, certissime Iuguratha, Mithridates.

Iam optio dari videtur, utrum alteram cap. 28 partem cap. 39 inseramus, an totum caput 39 priori loco reponamus; accuratius vero rem examinanti secundam rationem probandam esse perspicuum erit. Nam quae cap. 37 exstant, „Iugurtha, qui scriptus est“, cum ad cap. 18, ubi victi tantummodo Numidae commemorantur, Iugurthae vero ne mentio quidem iniicitur, nullo pacto referri posse pateat, ad nostrum haud dubie caput $^{39}/_{28}$ (Qui adversus P. R. arma sumserunt) referenda sunt, unde id ante cap. 37 collocandum esse compertum habemus.

Haec ex coniectura petita, sed satis ut spero probabili, comprobantur etiam codicis indiciis quibusdam, in quo cap. 29 bis scriptum est, scilicet post cap. 28 finem (post „Annibal . . . . superavit“) et post cap. 39 (i. e. post „Tiridates . . . . restitutus est“). Optime. Sequatur igitur cap. 29 illud caput quod modo ex cap. 28 et 39 coniunximus.

Sed iterum duplex via patet: caput 29 enim post c. 28 scriptum excipiunt capp. 30—38, idem c. 39 excipiunt capp. 40—50. Diiudicandum igitur utrum capitibus 30—38 Romanae historiae enarrationem interrumpi velimus, an non. At certe nolumus, ut iam supra indicatum est: praestat, ut capp. 40—50 post cap. 29 collocatis et absoluta iam narratione de septem imperiis capp. 30—38, quibus de minoribus regnis civitatibusque exponitur, in fine opusculi ponantur. Quae cum mihi aliisque maxime probabilia viderentur, primo quidem immutatum hunc ordinem capitum in editione mea restituendum duxi; mox tamen Hahnius dissuasit monuitque, ne sic quidem omnia expedita esse idemque Iahnium iudicare; si sibi meliora succurrerent, me hac de re certiorem facturum. Cuius sententiae ut accederem, etsi aegre a me impetrabam, redii tamen ad vulgatam lectionem, Halmium satis gravibus causis motum fuisse confisus. Superest, ut nec illum consilii, nec me poeniteat obsequii.

Naufragium sane passus est liber memorialis: multa

mutila, multa saucia, multa aspectu foeda. Fragmenta tamen nonnulla ex cap. 32 expiscari licet, quae quidem quo casu in hoc caput delata fuerint, prorsus nescio. Cum enim Ampelio de regibus Cappadociae et Armeniae agendum esset, pleraque quae illo capite continentur ab hoc argumento aliena ita cum genuinis scriptoris verbis intermixta et additis passim interpolationibus coniuncta sunt, ut vix totum caput in integras partes restitui possit.

Et prima statim verba „Tigranes qui iam scriptus est", quamvis a Tzschukkio et Beckio corrupta habeantur, bene sese habent; conferas modo cap. 33: „Antiochus qui iam scriptus est" et cap. 37: „Iugurtha qui scriptus est." Illud potius suspicionem mo et, quod cum de Tigrane iam expositum esse dicat, nihilominus aliquid addatur. Et quaenam, rogo? Mutila et inaudita: „qui tertio Punico bello perdomuit sub Mancino Cons. et Scipione Aemiliano." Iam ne quis Ampelium ipsum memoria lapsum esse suspicetur, evolvat quae cap. 18, §. 19 et cap. 47, §. 5 (quod ex nostra coniectura ante cap. 32 collocandum est) de Tigrane Armeniae rege a Pompeio victo bene licet paucissimis iam scripta sunt: quae vero cap. 32 de Tigrane legimus, tantum ab his et in universum a fide historica abhorrent, ut a librario quodam imperito, non ab Ampelio conglutinata esse facile concedas. Nam de gravi corruptela dubitari vix potest, quia accusativum obiecti desiderari vides, *Carthaginienses* nimirum vel *Carthaginem*, quam Mancino et Scipione Coss. captam fuisse tradunt scriptores. Male etiam nos habet quod ea pronomine *qui* ad Tigranem referantur; non enim Tigranem, sed *populum Romanum* subiectum requirimus, quibus verbis suppletis sententia quidem constabit: [P. R. Carthaginienses] tertio bello Punico perdomuit sub Mancino Cons. et Scipione Aemiliano.

Nunc quaerendum quid faciamus his verbis. Certe non sunt huius capitis neque pertinent ad capp. 18, 24, 46, 47 in quibus excidium Carthaginis iam memoratum est: restant igitur unum tantum caput, quod hoc argumen-

tum non respuat, scilicet cap. 28 mutilum illud, [P. R. sub Romulo pugnavit cum Sabinis etc.] cui quin nostrum fragmentum non repetitis tamen verbis *populus Romanus* ex primo illius capitis enuntiato supplendis subiungendum sit, vix dubito.

Sed latius serpsit malum. Quippe ex nostro loco corrupto iam in antiquissimis libris alterius corruptela originem duxit, scil. cap. 46 §. 7, de qua conferas praefationem criticam editionis meae.

Redeundum est ad cap. 32. Excipit igitur Tigranem Brennus rex Armeniae, sive sic emendandum esse sive Ampelium Bellum pro Brenno scripsisse mavis. Corruptissima deinde, quae de Polycrate, Epaminonda et Periandro referuntur; quare ne coniectura quidem ea tentare animus est: id unum pro certo affirmare licet Ampelium non solum de Lacedaemoniorum et Atheniensium imperio c. 14 et 15, sed etiam de aliis Graeciae civitatibus egisse eaque probabiliter in extrema parte opusculi collocavisse; negandum vero ea in capite de regibus Cappadociae et Armeniae exposita fuisse. His ego causis motus ea, ut etiam quae de Timoleonte subiecta sunt, inter fragmenta incertae sedis receperim, seclusis tamen verbis *rex Cappadociae* et *eius filius rex*, quae aut fragmenta cap. 32 habenda aut ab interpolatore quodam addita sunt.

Cap. III. DE GLOSSEMATIS, LACUNIS, ALIISQUE VITIIS CODICIS.

Duo refugia criticis in difficillimorum corruptissimorumque locorum diiudicatione esse satis notum est: alterum, ut si verba scriptoris minus facile expediri possunt, lacunam esse statuant; alterum, ut si quaedam verba explicationem respuant, ea ex glossematis vel ex interpolationibus docti alicuius indoctive librarii in ordinem irrepsisse iudicent. Quorum ii minime persuadebunt, qui in

uno alterove loco tantum, omni explicatu destituti coacti quasi ad glossemata et lacunas confugiunt; maxime, qui cum semel codicem quendam lacunis mutilum et glossematis inquinatum esse demonstraverint, locos corruptos sub unum conspectum ponant, glossatoris rationem ubique sibi parem esse et certis quibusdam indiciis agnosci demonstrent, quique denique externis argumentis veluti collatis locis similibus aliorum scriptorum necessitudine quadam inter se iunctorum lacunam vel glossema statuendum esse confirment. Quare ne, ubi in emandando Ampelio ad ea provoco, malis tanquam artibus consilii inopiam occultasse videar, plenius hac de re dicendum duxi.

1) *Glossemata* quae praefixis litteris *id ē* explicandi alicuius vocabuli causa supra scripta postea ab imperito librario in ordinem verborum recepta sunt. 8, 22 „Murus Babyloniae, quem Memnon aedificavit lapide (latere?) cocto, *id est calce,* et sulfure, ferro intermixtus.“ Equidem delevi verba *id est calce* ut addita a librario nescio πλίνθους hic intelligenda esse. Cfr. Hyg. fab. 223: Murus in Babylonia quem fecit Semiramis, Dercetis filia, latere cocto et sulphure ferro vinctum. Vib. Seq. append. 6. Murus Babylonis latere cocto, sulphure et ferro vinctus. — Eodem cap. §. 11 emendationem praeripuit Salm. — Dubitari potest de c. 49, 2: in suffragiis, *id est in populo Romano,* (C id est *in P. R.;* edidi *in re publica*) quae verba aut emendanda, aut prorsus delenda sunt.

Saepius vero factum est, ut librarius compendio litterarum deceptus *idem* pro *id est* scriberet. c. 7, 4: Ionium et Aegaeum (mare), quae Achaiam *idem Peloponnesi sumit ambium* (sic C: eandem Peloponneson simul ambiunt editt.) ut interveniente Isthmo paene insulam faciant. In *idem* latent glossatoris verba *id est,* qui ne quis Achaiam perperam intelligeret, quasi de parte tantum Peloponnesi propria notione dictum esset, cavere voluit, nimis ille sollicitus, cum hic usus Ampelio familiaris sit. Cfr. 8, 4 Sicyone in Achaia; 28, 3 .Pyrrus cum Achaiam armis sub

se redegisset; 8, 6 Argis in Achaia (sic scripsi: vulgo *Inachiae*), quibus opponuntur Argi in Epiro 8, 3. Quare edidi: quae Achaiam [*id est Peloponnesum*] *ita* ambiunt, ut etc. — Cap. 14, 7 delevi *idem Mardonius*, 18, 4 *idem Serranus*. — Cf. etiam praef. crit. ad 14, 4 *id est quinquageni*. —

Glossemata, quae item explicandi alicuius vocabuli causa adscripta sunt, notam vero illam suspicionis, litteras *id ē* praefixas non habent. Glossatoris manus c. 8, 16 „sub divo *caelo*" agnoscitur coll. Isid orig. 16, 4. (cfr. praef. crit.) — Eodem iure delendum erat *caelo* 8, 15 — *Cancrum* post *carcinumque* expunxi 2, 4 — *Macedonia* uncis inclusi 16, 3. — 18, 5 (*Senonum gente deleta Gallorum*) *Gallorum* uncis incluseram ob singularem verborum ordinem: cfr. tamen 20, 7; 45, 1 et Auct. de vir. ill. 23. —

2) *Lacunae*. C. 2, 12 lucunam indicavi ex Nigidio et Hyg. fab. 197 explendam; aliter Salmasius, qui in exercit. Plin. p. 281 verba *in ora fluminis* delevit. — 8, 23 supplendum est nomen proprium *Cheops* vel *Moeris* addendumque *altae pedes sexcentos*, ut et apud Hyg. fab. 223 (vulgo *sexaginta*) ex auctoritate Vibii Seq. append. 7 aliorumque restituendum est. — c. 12. De hac lacuna infra dicendum in capite, quod est de Trogo Pompeio. — 15, 9 Post *Miltiades* . . . . *superavit* excidisse videtur *Themistocles* . . . . . Cfr. Corn. Nep. — 27, 2. 3. Displicet Ruperti coniectura 1, 5 ad Pompon. de O. J: *Spurius Maelius, cum frumentaria largitione, agrariis legibus, factione dominationem parare videretur, iussu . . . . occisus est*. Cfr. Flor. epit. 1, 17, qui quamvis et ipse mutilus (in lacuna latet *Maelium frumentaria*) haud dubie de utroque Spurio Maelio et Spurio Cassio commemorasse agnoscitur: eum vero Noster secutus est capp. 25. 26. 27. — De reliquis lacunis in praef. crit. iam monitum est.

3) *De mendis scripturae*. Cum in aliis codicibus alia regnare soleant vitiorum genera, alii librarii in alia sint

procliviores vitia deque codice archetypo quaestio multitudine librorum Mscr. turbari nequeat, eos locos, qui eadem laborant corruptela, sub unum conspectum ponam, quo magis omnes eadem etiam medela sanandos esse lectori persuadeam.

a) Dittographiae. 14, 1 *regna* regnaverunt. 19, 8 *Cato* delendum erat cum Halmio. 27, 5 *in* incendium. 34, 1 terrore nominis *sui* uictus. (Aur. V. de vir. ill. 78. Pharnacem fama nominis fugavit.) 14, 6 et 20, 1 *qui* bis scriptum redundabat.

b) Omissa a librario propter similitudinem vocabuli praecedentis vel sequentis: 9, 10 *quae* (om. C) quadrigas; 19, 11 *qui* (om. C) quia: 15, 19 scrib. ob concinnitatem stili *qui* (om. C) *ui*r: hac de causa 20, 11 nolui scribere „pontifex *qui* (om. C) ardente templo Palladium extulit", sed praestare putavi ponti*fex qui ex* ardente . . . . . coll. Liv. per. 19. — 37, princ. conieci *Syphax rex* pro *Syphax:* 45, 3 edidi prope *tota* (om. C) I*ta*lia coll. 11, 2 prope totam Asiam, 18, 17 prope totam Hispaniam; 42, 3 prope totam Italiam. — *Et* saepius excidit aut post *est* aut post tertiam pers. sing. perf. activi in *it* terminantem. *Ac* inter litteras *a* et *s* excidit 8, 12 dextra *ac* sinistra; 14, 6 morte sua *ac* suorum. — *Quem Musae* scribendo pro *quae Musae,* quod est in C et editt. insigniter emendatur 2, 9. — *Antiochiam* 31, 1 depravatum est in *Abarridam* ob verba praecedentia „*abarrida* frater eius iussus" etc. (leg. ab Aridaeo fratre): illud primus restitui ex Appiani Syr. c. 56.

c) Compendia scripturae. Iam in codice archetypo compendium *p. r.* vel *p. ro.* usitatum fuisse ansamque corruptelae praebuisse constat ex his locis: 19, 6 C summum *pro* favorem consecutus (edidi *populi Romani;* editt. *pro eo);* 20, tit: pro *populi Romani* (om. C) salute; 47 princ. supplevi *P. R.* ante *per* Flamin. coll. capp. 44 et 46 princ.; 18, 12 C *p̄ facturum:* emend. cum Freinsh. *P. R. futurum.* — De altero compendio (*r. p.* = res

publica) constat ex loco corrupto 18, 4, ubi C *iptatum* pro *rei publicae statum*. Hinc diiudices, num recte 49, 3 restituerim *in re publica* pro codicis scriptura *in P. R.* — Erravit librarius in numeris describendis 14, 2, ubi *septem invisi* pro *septingentos usi;* 16, 2 *triginta* pro *trecenta;* 28, 4 *quindecim* pro *XXV; duces* et *ducentos* confudit 13, 3 et 47, tit.; *duo* pro *ii* 8, 3. — Ex compendio *t̄* (= *ter* vel *tur*) archetypi harum in Divionensi corruptelarum origo repetenda esse videtur: 7, 4 *invenientes hemo* pro *interveniente Isthmo:* emendavi *inter* sidera pro *in:* 8, 3 *dicunt* pro *dicuntur*: 8, 17 *movet* pro *movetur* (?). — De *ē* (= *est*) supra vidimus, cum de confusis inter se *id est* et *idem* dissererem; addam nunc 8, 13 ubi C: Samo in templo Iunonis *e*sciphus factus *est* (*est* del. pr. manu, quod in praef. mea siletur) ex hedera; emend. *est scyphus*. cap. 10 *potitis* (i. e. *potiti s̄*) pro *potiti sunt*.

Iam cum scripturae compendia rara admodum in codice archetypo, id est Divionensis parente, indagari possint eaque tantum occurrant, quae vel in antiquissimis libris usurpantur, illum archetypum, vetustissimum, saeculo fere X exaratum fuisse iudicandum est: ipsum Divionensem antiquissimum fuisse Salmasius in praef. professus est. Quanquam et illud Salmasii lectori inculco: Fatendum est et non pauca haberi, quae sine ope melioris codicis vix a quoquam possint emendari.

APPENDICULA.

In Teubnerianam editionem haec irrepserunt peccata.

Cap. 8, 11. leg. *lapis quadra . . . . quam* (C lapide quadra) pro *lapis quadrata . . . . quam* Cfr. Varro de re rust. 3, 3. 15. Nonius pg. 515 lapis *dura* ex Ottonis coniectura (vulgo *durat*). Inscr. helvet. ed. Mommsenii pg. 106 sub ist*a* lapide qu*e*m, ibidemque alterum etiam exemplum invenies. Quorum locorum notitiam debeo viro in me benevolentissimo C. L. Rothio. Add. Nonium 3, 123 a lexicographis certatim laudatum.

c. 9, 5. qui *Aegyptiis* litteras et numerum *dixit:* Kannegieter opusc. qui *Aegyptios . . . . docuit,* quod et ipse conieceram.

c. 14, 6 emendaveram *sustinuit* (C *obtinuit*)*:* nunc malim monente Rothio *substinuit*, itemque 40, 1 *subsceptam* (C *subscuptam ;* editt. *subscriptam*).

c. 18, 9 pro *Luscinius* leg. *Luscinus.*

c. 20, 4 *transiit navitans:* sagaciter Rothius *transnavit ad suos* adstipulante Aur. Vict. de vir. ill. c. 11, ubi plane eadem verba leguntur: „armatus ad suos transnavit."

pg. 37, col. 2. corr. *Nasamones* pro *Namasones.*

QUAESTIONES HISTORICAE.

De fontibus Ampelii disputanti mihi non id tantum agendum erit, ut quantum auctoritatis ac fidei Ampelio tribuenda sit demonstretur, quam vereor ne plerique haud magni faciant, sed videndum simul, possitne ex his quaestionibus et iis locis, quae apud Nostrum corrupte leguntur, et iis ipsis scriptoribus ex quibus Ampelius sua hausit aliquid lucis afferri. Et in universum quidem constabit inter viros doctos Ampelium in singulis opusculi sui partibus, prouti ferebat argumenti diversitas, singulos sibi auctores quasi duces elegisse eosque ad verbum fere descripsisse, nisi quod argumentum pressius et parcius perscriberet. Versatur igitur in iisdem erroribus quibus et illi tenentur; nusquam emendasse videtur, quae apud auctorem suum errata erant; nihil fere de suo addidit; saepius ipse, quae erat eius socordia et negligentia, primus in fraudem incidit.

Quos laudat Homerum (9, 2) et Sallustium Crispum, (19, 8, quem locum non afferunt Sallustii editores, et cap. 30, 5) iis vix plura in hoc libello debentur, quam quae eorum verba tribus illis locis attulit: nam Homero omnino nullus locus erat, Sallustii vero memoriam paucorum tantum annorum scriptis suis colligantis et historiae et reliqua opera prolixiora erant, quam quibus Ampelius pro brevitate sua uti voluisset. Mihi sane totus liber memori-

alis ex auctoribus admodum paucis excerptus esse videtur.

Cap. 1—5. cf. cap. 4 de Nigidio Figulo.
Cap. 6—7. Geographica ex incerto fonte.
Cap. 8. Miracula mundi. cfr. cap. 9.
Cap. 9. Genealogi. cfr. cap. 5.
Cap. 10—13. Ex Trogo Pompeio? cfr. cap. 6.
Cap. 14 et 15. Ex Cornelii Nepotis libris de ducibus et de regibus. cfr. cap. 6: item
Cap. 30—38 ex parte fortasse Nepoti debentur.
Cap. 17—29; 40—47, quae ad historiam Romanam pertinent, magnam partem ex libro de viris illustribus (vid. cap. 7) et ex Floro (cap. 8).
Cap. 48—50 probabiliter ex Cicerone de re publica (cap. 8).

Cap. IV. DE NIGIDIO FIGULO.

Antiquissimus est eorum quorum libros Ampelius excerpsit Nigidius Figulus: cuius de studiis atque operibus Mart. Hertz nuper doctissimum libellum edidit. Quodsi neque hic neque Rutgersius in Nigidii fragmentorum collectione (vid. var. lectt. libro tertio) Ampelii mentionem fecit, id in obscuritate nostri scriptoris excusandum putamus, quamvis et ipsis Nigidii verbis inde emendandis et novis quibusdam huius scriptoris fragmentis eruendis multum fructus ex Ampelio percipi posse certum sit.

Quae enim in scholiis ad Germanici versionem Arat. Phaenom. laudantur Nigidii fragmenta ex eius libris astronomicis petita 1) de scorpio 2) de virgine 3) de geminis 4) de leone 5) de tauro 6) de ariete 7) de piscibus 8) de aquario 9) de capricorno 10) de sagittario, ea totidem fere verbis apud Ampelium cap. 2 recurrunt suppresso quidem auctoris nomine et alio ordine collocata, sed qua

ipsa diversitate Nigidiana origo aperte prodatur. Ne enim Ampelium illos Commentarios excerpsisse statuamus, quod Beckii est iudicium, („Uebrigens ist fast dieses ganze Capitel aus dem Scholiasten des Germanicus zu Aratos Phaenomena übergetragen“ in adnot. ad cap. 2) impedit et mutatus ordo et plenior interdum apud Ampelium enarratio, ut exempli gratia in virgine et sagittario, maxime vero id, quod ad cancrum et libram, de quibus Amp. §. 4 et 7, ille Germanici scholiastes nullum Nigidii locum laudaverit, et eo loco, qui est de libra, a Nostro magnopere dissentiat. Iam quod ad ordinem in enumerandis duodecim signis pertinet, tenendum est scholiastam, prout in Phaenomenis signi cuiusdam mentio facta erat, commentario suo Nigidii verba inseruisse, itaque fragmenta illa Nigidii non suo ordine servata esse; Ampelium vero, si ipsum Nigidium ad manus habuit, necessario duodecim signa pristino ordine disposita enumerasse. Apud Ampelium igitur haec sunt 1) aries 2) taurus 3) gemini 4) cancer 5) leo 6) virgo 7) libra 8) scorpius 9) sagittarius 10) capricornus 11) aquarius 12) pisces. Scio quidem Aratum, Joa. Lydum, Fonteium aliosque non arietem constanter primo loco posuisse, sed alios alia signa: Ampelium vero cum Nigidio facere luculentus testis est schol. ad Germ. v. 223, ubi refertur: „Nigidius hunc (scil. arietem) dicit ducem et principem esse signorum zodiaci circuli“, quod Nigidio commemorare necesse non fuisset, nisi in ordine a ceteris scriptoribus dissensisset.

Sed res ipsa postulare videtur, ut ad confirmandam nostram sententiam, quae si vera est, nova Nigidii fragmenta lucramur, et illa removeamus, quae contra nos proferri possint. Dixerit enim quispiam Ampelium, cum varia interdum et inter se diversa tradat, pluribus auctoribus usum esse, quo facto Nigidiana habenda esse, in quibus plenior est Noster, certo fundamento affirmari amplius non posset. Sic statim §. 1, postquam de ariete, qui Libero in Libya dux aquae fuerat, iisdem fere ac scholiastes verbis

secundum Nigidium narravit, addit: *alii putant* eum esse, qui Hellen et Phrixum vexerit. At ne haec quidem ad infringendam sententiam meam valent. Quamvis enim, quae de Helle et Phrixo modo commemoravi, in scholiorum editionibus nominatim inter Nigidii fragmenta non exstare bene sciam, largiendum tamen est Ampelium, qualem et alibi deprehendimus, talem et hoc loco sese praebuisse et in uno Nigidio multifariae doctrinae auctore acquievisse.

Accedit iam codicis Parisini, antiquissimi scholiorum Arateorum libri, testimonium: is enim (teste Merkelio ad Ovid. fast. praef. pg. LXXXVII) Nigidiana de Liberi ariete narratione ad finem perducta addit, quae in edd. omnibus desiderantur: „caetera ut superius scripta sunt refert." Supra vero scholiastes notissimam fabulam de Phrixo et Helle ex Hesiodo et Pherecyde uberius narraverat: quam cum iterum a Nigidio commemoratam inveniret ex eius libro ut decantatam recoquere noluit, sed illa verba addidisse satis habuit. Eandem ob causam Nigidii de cancro narrationem omisit, nimirum quod eam iam ex Panyaside retulerat. Cfr. etiam schol. ad geminos infra adscripta.

Quas igitur Ampelius laudat diversas mythologorum sententias, omnes iam apud Nigidium expositae erant, et si quae exhibet, quae inter fragmenta Nigidii ex scholiis illis deprompta desiderantur — exhibet autem nonnulla — his ad complendam fragmentorum collectionem utendum erit.

Quibus praemissis iam liceat speciminis causa Nigidii et Ampelii verba inter se conferre, quo et quam accurate conspiret uterque melius perspiciatur, et quae apud alterum corrupta sunt, alterius ope emendari possint.

Amp. 2. 3. Gemini qui Samothraces *nominatur esse*, quorum argumentum nefas est *pronuntiare praeter* eos, qui *in his praesto sunt*. Alii Castorem et Pollucem dicunt,	Nigidius (suppl. geminos) *deos* Samothracas dixit, quorum argumentum nefas sit *enumerare propter* eos, qui *ministeriis praesunt*. Item dicit Castorem et Pollucem

quod ii principes mare *tutum* a praedonibus praestitissent.	Tyndaridas Geminorum honore decoratos, quod principes pacationis dicantur, quod mare *totum* praedonibus maleficisque pacatum reddidissent.

Restituendum Nigidio: *enunciare praeter eos, qui mysteriis praesunt,* infra *tutum* pro *totum*; Ampelio: *qui* [*dii*] *Samothraces* et *qui initiis praesunt.*

In scholiis ad Germanicum haec obiter emendamus: ad v. **146**. Cancer, quem *miratus* Hercules contrivit: scrib. *iratus* coll. Eratosth. Catast. *θυμωθεὶς δ' Ἡρακλῆς δοκεῖ τῷ ποδὶ συνθλάσαι αὐτὸν.* — ad v. **223**: Subito aries ex arena *exivit;* Rutg. *exsiluit:* cfr. tamen Hyg. fab. **133**: subito ex arena aries dicitur *exisse.* — ibid. *Praeterea* aries dux aquae coeli sidera consecutus: leg. *prop*terea coll. Amp. **1**. **1**: *ob eam rem* a Iove petiit (Liber), ut inter sidera reciperetur. — ad v. **285** Cod. Par. teste Merkelio l. l. pg. LXXXVIII: „Igitur iid immortales postquam typhonem * *sed ideo* (haec dele: Merk.) poena affecerunt. Leg. *digna* ex Amp. **2**, **10**: igitur dii immortales postquam Typhonem *digna* poena affecerunt.

Et Hyginum fabularum, seu potius genealogiarum scriptorem Nigidio, quamvis eius nusquam mentionem faciat, usum esse, immo multa impudenter fere ab eo mutuatum esse, qui Hyg. fab. **133** cum schol. German. diligenter contulerit, iure suo concludat: conferat praeterea fab. **197** cum Nigidio. Ne in Hygini quidem excerptis, quae in Dosithei libello graecolatino continentur, Nigidianae originis vestigia plane extincta sunt. Cf. verbi causa Genealog. **4**, **2** (pg. **69** ed. Böcking): Taurus a Neptuno Iovi concessus est, quod sensum *hominum* habuit. Amp. **2**, **2**: Taurus, quem Iuppiter a Neptuno fratre per gratiam abduxit, qui (quia ?) sensum *humanum* figura tauri continebat. Schol. ad Germ. v. **173**: Nigidius hunc (taurum) Iovem a Neptuno fratre per gratiam adduxisse (Rutg. recte

abduxisse), qui in figura tauri sensum *humanum* haberet. Primo loco tamen *humanum* pro *hominum* reponas, cui respondent graeca verba *διάνοιαν ἀνθρωπίνην* *).

Iam cum Ampelium cap. 2 Nigidio usum esse demonstratum sit, et capp. 1. 3, 4 et 5 ex eodem Nigidio fluxisse videri possint, praesertim cum eum de ventis scripsisse sciamus duodecimque signa cap. 4. eodem ordine sint enumerata, quem et altero secutus erat Ampelius. Sed Nigidii fragmenta ab aliis scriptoribus servata, quae huc faciunt, (Gell. 3, 10, 2 = Amp. 3, 3: idem 2, 22, 31 = Amp. 5, 2: Schol. ad Germ. Prognost. = Amp. 5, 1) et rara sunt et minus accurate cum Ampelio congruunt, quam ut illae coniecturae multum tribuas. Quare rem in medio relinquam. Illud demonstrasse mihi videor totum cap. II libri memorialis ad unum referendum esse auctorem, Nigidium: cuius libros si quis Ampelio ad manus fuisse neget, plenioribus certe Germanici scholiis usum esse concedet. **).

Cap. V. THEOLOGI, GENEALOGI.

Fuisse ait Cicero de Nat. Deor. III. c. 17 et 21 inter scriptores veteres — genealogos vel theologos vocat, *ποιητάς* Io. Lydus — qui cum in poetarum fabulis et fama vulgari diversa de uniuscuiusque dei stirpe tradita invenissent, plures eiusdem nominis deos, alios aliis oriundos

*) §. 7 Geneal. post voc. *Ζυγός* vel *Libra* lacunae signo posito cetera ad *Scorpium* referantur, quo demum signorum XII nomina complentur. — Mox pro *Τοξότης αὐτός* leg. videtur *οὗτος*: latine Sagittarius *hic:* sic infra *ὑδρόχοος οὗτος* et *ἰχθύες οὗτοι.*

**) P. S. Prodiit nuperime Berolini Alfr. Breysigii de P. Nigidii Figuli fragmentis apud scholiasten Germanici servatis dissertatio inauguralis, quam quibus eam inspicere licet conferant lectores: equidem, cum mandassem bibliopolae ut eam mihi transmitteret, repulsam tuli.

parentibus distinguerent, itaque illorum dissensiones facili sane negotio componerent. Ex quorum scriptis haud pauca referuntur fragmenta ab ipso Cicerone, deinde a Lactantio, Arnobio, Firmico Materno, Clemente Alexandrino, Ioanne Lydo, denique a Nostro cap. 9. Et in summa quidem re consentiunt inter se, in paucis discrepant, ita tamen, ut omnes fere ex iisdem libris graecis (cfr. Cicer. §. 60) hausisse credibile sit.

Iam ut Ciceronem ipsos graecos ad manus habuisse, non alios auctores, ex. gr. Varronem secutum relata referre uno luculento exemplo demonstrem, conferenda sunt quae §. 5, 8 de quinque Dionysis scripsit. Inter quos quod ne unum quidem Iovis et Semelae filium fuisse dicat, ut vulgo traditur, sane est in quo offendas et in quo iure offendit Schoemannus: „Es ist auffallend, dass hier gerade der in der gewöhnlichen Mythologie als Sohn des Zeus und der Semele vorkommende übergegangen ist.“ Explicatus tamen in promptu est. Cum enim Cicero quartum Liberum Iovis et Lunae, Ampelius eundem Semelae filium, Io. Lydus *Διὸς καὶ Σεμέλης* dicat (de mens. lib. 4), modo Ciceronem in suo exemplari *Σελήνης* pro *Σεμέλης* legisse statuerimus, omnia expedita erunt. Hinc et consequitur, quod aliis praeterea argumentis firmari possit, Ampelium non Ciceronem, sed alium quendam scriptorem, ipsos fortasse theologorum libros graecos ante oculos habuisse. De iis, nisi ad coniecturas descendere vis, plura dici non possunt: quare nunc iam id aggrediar, ut Ampelii locos corruptos, si possim, emendem.

Primum igitur scriptores supra laudatos, Ciceronem, Arnobium, I. Lydum etc. cum Ampelio comparanti mihi et inquirenti simul, in quibus Noster ab iis dissentiret, id prae ceteris conspicuum erat, quod deorum parentes saepius cum avis confuderit. Sic §. 11 Saturni et Semelae filium quartum Liberum dixit, cum dicendum erat: Iovis (Saturni filii) et Semelae filium. Eodem modo §. 3: tertius Sol Nili filius, pro „Vulcani, Nili filii filius.“

Haec equidem, quippe qui Ampelium et alias in multis errasse compertum haberem, ut a librariis depravata corrigere non ausus sum, sed eos locos correxisse satis habui, ubi librorum scriptura lenem medelam admitteret. Sic §. 12 pro vulgato: Primus Hercules Iovis *et Aetheris* filius scripsi Iovis *Aetheris filii* filius, Io. Lydum secutus, qui eum Διὸς τοῦ Αἰθέρος καὶ Λυσιθόης τῆς Ὠκεανοῦ filium esse scribit. In aperto enim erat, in verbis *et Aetheris* aut matris nomen latere, aut aliquid restituendum esse, quod ad patrem Iovem accuratius definiendum valeret. Eadem ratione correxi §. 7: prima Diana Iovis *Croni* (editt. Iovis *vel* Croni) filia ex Proserpina, reponendo scilicet *Cronii* id est Croni filii. (O. Iahnius mavult *Chthonii.*)

Quibus perpensis iam viam munitam esse arbitror ad locum corruptissimum emendandum, qui exstat §. 8: Secundus Aesculapius *Lai* filius. Collato enim l. Lydo de mens. 4, 90 „δεύτερος Ἴσχυος τοῦ Ἐλάτου καὶ Κορώνιδος“ dubium non erit, quin restituendum sit *Elati* nomen, centauri illius, Chironis collegae, a quo Aesculapium medicinam didicisse narrat Noster 2, 9.

De quinto Hercule Cic. de Nat. Deor. 3, 16, 42: Quintus *in India,* qui Belus dicitur. Ad quae Schoemannus: „Von einem Belus in Indien kommt sonst nirgend etwas vor: eher dürfte mit Gesenius in der Hall. allg. Encycl. d. W. u. K. VIII. 401 an Babylonien zu denken sein.“ Sed Ampelii verba: quintus qui cum rege *Medorum* pugnavit ad faciliorem ducunt coniecturam, scilicet ut scribamus *in Media,* quam sententiam Halmio probatam esse summopere gaudeo.

Cap. VI. TROGUS POMPEIUS; CORNELIUS NEPOS.

Trogo Pompeio deberi videntur, quae capp. 11—13 de regibus Assyriorum, Medorum Persarumque legimus. Nam in hac ipsa historiae parte nescio quem potius auctorem

sequi potuerit quam Trogum Pompeium, cuius in libro primo de illis regnis uberius eodemque ordine expositum erat, quem et apud Ampelium habemus: accedit, quod Ampelii intererat in diversis libri sui partibus diversos adire fontes, ne leviter tantum litteris tinctus videretur. Quanquam paucissima sunt, quae ex historiarum Philippicarum exordio desumpta sunt: nam si discesseris ab XI capite, XII restat, mutilum ut infra exponam; XIII vero fin. (Darius et Xerxes) ita cum Graecorum historia cohaeret, ut paragr. 3 et 4 itemque quae infra in Graecorum rebus secundum Nepotem adumbrandis de bellis Persicis narrat, ex Trogianis et Cornelianis mixta esse videantur.

Quo minus vero de Trogo ab Ampelio adhibito quaestionem ad lucidum perduci posse confido, eo magis de lacuna dicendum est cap. 12. Ut enim externa huius capitis species vix duas paragraphos complectentis suspicionem movet, cum capp. 11 et 13 ex quatuor constent, sic et internae rationes, id est verborum ipsorum accurata disquisitio idem confirmare videntur. Hanc ob causam Perizonius pro vulg. „Arbaces, primus rex, qui Assyriorum opes luxuria Sardanapalli transtulit eosque iustissime rexit“ restituerat „. . . transtulit *in Medos* eosque etc.“ poteratque, cum *transferre* vix absolute dici posse bene sentiret, Trogi arg. libr. I afferre, ubi plane eadem leguntur: „Imperium Assyriorum a Nino rege ad Sardanapalum. Post quem translatum est per Arbactum (variant Codd.) ad Medos, usque ad ultimum regem Astyagen“, quibus respondet Iust. I. 3: is imperium ab Assyriis ad Medos transfert. Sed restat alterum inquirendo dignum et ab interpretibus plane neglectum, sequentia verba possintne recte ab Arbacem referri an non. Ego vix crediderim, quippe qui de insigni Arbacis iustitia nil unquam legere meminerim Deiocemque potius hanc ob virtutem laudari sciam. (cf. Herod. I. 100. Diod. VIII. frg. 19 Becker). In qua re diiudicanda dolendum est, Trogi Pompeii de hoc rege ne verbum quidem extare neque in arg. lib. I neque apud

Iust. I. 4; sed iam nobis subvenit, qui saepissime Iustinum exscripsit et ipso cap. 19 lib. I. princ. et fin. ubi de Sardanapalo et Cyro exponitur, aperte Iustinum secutus est, (cfr. Beck de Orosii fontibus et auctoritate §. 3, et Moerner de Orosii vita) medio vero integrum sane Trogi exemplar inspexisse videtur — Paulus Orosius, non ita quidem, ut de Deiocis iustitia disertis verbis moneat, sed quod Arbato Phraortem successisse scribat, Phraorti Deiocem, „qui auctum late imperium moriens Astyagi dedit.“ Sic enim nil amplius offensae habet, quod apud Ampelium post verba „iustissime rexit“ Astyages sequatur, plane ut apud Orosium: qui uterque, cum ceteri scriptores omnes Deioci Phraortem, Phraorti Cyaxarem successisse tradiderint, Trogo usus esse videtur. Suppletis igitur Phraorte et Deioce post Arbacem XII Ampelii caput magnitudine capp. 11 et 13 plane adaequabit. — Singulare etiam est, quod in prol. II. lib. Trog. *omnium* codd. consensu Persarum duces dicantur *Datis et Tissaphernes*, qua in re iterum Trogo unus Ampelius adstipulatur. (15, 19 praefectis Date et Tisapherne). Cetera ipse conferas, benevole lector. Cf. etiam Iust. I. 9 et 10 cum Amp. 30, quamvis de hoc cap. aliter statuat Beckius: adnotat enim ad 30, 2 Patizithae] Von Herodotos, dem Ampelius in seiner Erzählung folgt, weicht Iust. I. 9 ab. Ibidem ad *reddere*] Anders erzählen dies Herod. III, 64. Iustin. I, 9. 8.

De *Cornelio Nepote* paucis absolvi poterit, cum iam Rinckius omnes Ampelii locos, qui ex Nepote (Aemilio Probo) fluxisse videntur, diligenter congesserit, utriusque scriptoris verba tam accurate sibi respondeant, ut et qui in Nepote illustrando elaborarunt, (Rinckius prolegg. ad. Aemilium Probum pg. XIII ed. Rothii: Nipperd. praef. ed. maioris fin.) et qui in edendo Ampelio operam collocaverunt, Tzschukkius et Beckius Ampelium sua ex illo scriptore hausisse consentiant omnes, cuius librum adhuc superstitem recte inscribi *de excellentibus ducibus*, non *de ex-*

cellentibus imperatoribus, et ex titulis capp. 14 et 15 Amp. (Clarissimi duces Atheniensium — Lacedaemoniorum) apparet. Integra vero inscriptio haec est: 14 Duces et reges Lacedaemoniorum, 15 Clarissimi reges et duces Atheniensium. Iam cum in his, ducibus scilicet, Nepotem sit secutus, quis est, qui non et illos, reges dico, utriusque capitis principio praemissos ex eiusdem Corn. Nepotis lib. de regibus fluxisse ultro suspicetur? In qua tamen coniectura id mirum videri possit, cur Ampelius 14, 4 Othryaden attigerit, „virum bellatorem", qui neque dux neque rex, sed gloriosa tantum morte insignis, vix materiam vitae singularis conscribendae praebere potuisse videtur. At hunc Nepotem in Leonida comparantem utriusque virtutem et gloriam commemoravisse ex Val. Max. III. 2. ext. 3. 4 concluditur, quae ex Trogo Pompeio (cfr. Kempf, praef. ad Val. pg. 26 pr.) vel hanc ob causam hausta esse nequeunt, quod is quingentos vel sexcentos (Dübner ad Iustin. II. 11, 15) cum Leonida occidisse tradidit, qui a Nepote pendent, trecentos; neque ullus est praeter Nepotem, cuius libris in hac re uti poterat Valerius: (Kempf praef. pg. 26 pr. pg. 18 inf.) hinc etiam Flori error (II. 2, 14) Othryadam cum Leonida confundentis.

Singularum vitarum ordo, de quo magna est inter philologos controversia, in Corn. Nepote hic est:

	Amp.		Amp.
Miltiades	15,10.	Timotheus	
Themistocles		Datames	
Aristides	15,11.	Epaminondas	32,3.
Pausanias	14,7.	Pelopidas	
Cimon	15,12.	Agesilaus	14,10.
Lysander	14,8.	Eumenes	[33,1.]
Alcibiades	15.13.	Phocion	15,18.
Thrasybulus	15,14.	Timoleon	32,5.
Conon	15,15.	(De regibus)	
Dion	15,16.	Hamilcar	(36,2)
Iphicrates	15,17.	Hannibal	(28,4)
Chabrias	15,19.		

Qui cum plerumque cum Ampelio congruat, nisi quod hic pro libelli sui descriptione (cf. cap. 10 et diss. meae cap. 2) Lacedaemonios, Athenienses, reliquae Graeciae duces, denique barbaros suis quosque capitibus complectatur Phocionemque medium habeat inter Iphicratem et Chabriam, nolim cum Nic. Titzio eum a librario quodam medii aevi invectum dicere. Immo ipsa illa Ampelii discrepantia, quamvis Chabrias Phocioni multum aetate antecedat, nescio an sit probanda, quippe quae ipsius Nepotis verbis firmari videatur. Negat enim in Timotheo 4, 4, post obitum Iphicratis, Chabriae, Timothei quemquam ducem Atheniensem fuisse dignum memoria, quasi immemor Phocionis, cuius vita mox subiungitur: hac igitur post Iphicratem collocata Nepoti satisfecisse mihi videor. Cui quantum se addixerit Ampelius, inde maxime intelligitur, quod, cum ipse Graecae tantum gentis duces a barbaris seiungeret (cfr. de regibus, initio) Dionemque Syracusanum iure suo inter Cononem et Iphicratem Athenienses insereret, in hoc ordine et Ampelium a se ipso deficientem (tit. 15 duces Atheniensium) habuerit asseclam. Denique Eumenes et Datames, quos nunc tenent, locis sunt movendi.

Supersunt duo duces ab Ampelio commemorati, in Nepotis vero libello desiderati, Xanthippus (14, 9) et Demetrius Phalereus: de quo quae Amp. 15, 19 narrat, ex Nep. Milt. 1, 6, 4 repetenda esse videntur; illius vitam nescio utrum Nepos conscripsisse an Xanthippi in vita Reguli meminisse putandus sit.

Haec hactenus de capp. 14 et 15, id est de Lacedaemoniorum et Atheniensium ducibus ac regibus. Sequuntur cap. 32 fragmenta (vid. supra cap. 2) de reliquorum Graecorum ducibus tyrannisque, de Polycrate, Epaminonda, Periandro, sed ita mutila, ut praeter nomina vix quidquam sanum sit. Unus Timoleon *) integer evasit, quasi

---

*) Timolentea (Amp. 32, 6) ex Nepote descripta esse recte mo-

ut unus tantae cladi superstes nobis et illam libri memorialis partem ex Nepote haustam esse nuntiaret.

Quae de barbaris apud Amp. 30—38 narrata sunt, excepto uno Eumene et Hamilcare (33, 1 et 36, 2) apud Nepotem aut omnino non leguntur, aut aliqua ex parte cum eo dissident; de Hamilcaris certe filiis quattuor nil apud Nepotem extat: et in Eumene quamvis Nepotem ante oculos habuerit, valde tamen dubito, num barbarica omnia ad Nepotem referre liceat auctorem. Si enim cap. 32, ut supra exposui, maxime turbatum et corruptum esse, Eumenem autem princ. cap. 33 commemoratum neque Asiae neque Pergami unquam regem fuisse reputaveris, id quod cap. titulus innuit, et quae de Eumene leguntur inter fragmenta numeranda esse censebis, quae naufragio illo huc delata sunt. Nam sicuti Polycrates, Epaminondas, Periander, Timoleon quasi appendicis loco ad capp. 14 et 15 adiecti sunt, ita et Alexandri *διαδόχους*, qui dicuntur, proprio capite enumeratos fuisse coniicias. (cf. etiam 31, 1 de Seleuco, qui inter Parthorum reges recensetur) Igitur Nepoti valedicamus: alia nos indicia ad auctorem libri de viris illustribus ducunt, de quo statim sum dicturus.

Cap. VII. HYGINUS DE VIRIS ILLUSTRIBUS.

De auctore et aetate libri qui inscribitur *de viris illustribus urbis Romae* magnam olim ortam esse altercationem multumque adhuc ambigi inter philologos nemo est qui nescit. Multi enim Aurelio Victori tribuendum esse censent; alii XIV vel XV saeculo ex Livio scholarum in usum excerptum esse dicunt; (Meier in Zimm. Z. A. W. 1835, № 130, pg. 229) Borghesius huius libri originem

---

nuit Arnoldius. Ceterum et de tyrannis Nepotem in libris suis egisse ex Polycratis mentione capitisque 15 par. 7 et 8 liquet.

ex elogiis repetens patronum invenit sententiae suae Niebuhrium; (hist. Rom. vol. III. pg. 430) Beckerus contra et Zellius (röm. Alterthumsk. I. pg. 56. Z A. W. 1846. pg 1080. C. Zell, die röm. Elogien Stuttg. 1847 et in epigraph elem.) armis equis repugnant; Plinio, quem codices omnes in inscriptione libelli exhibent auctorem, nemo certe patrocinatur; plerique forsitan libellum ex antiquiore quodam scriptore excerptum esse putant.

Quorum ego iudicio tutissimo libenter accedo, qui abruptum illud dicendi genus parum convenire sentiam cum Sallustiano vigore, qui per Aurelii Victoris Caesares regnat; idemque summopere miror, tam multa eaque gravissima auctorem silentio praetervectum esse. Nam quod in Ciceronis vita nobilissimae Catilinae coniurationis, in Camillo incendii Romae ne mentio quidem iniecta sit, quis est, qui non miretur? Quis nimis succincte expressa esse neget, quae in vita Scipionis Africani de celeberrima pugna Zamensi scripta sunt: „Revocatum ex Italia Hannibalem superavit. Victis Carthaginiensibus leges imposuit."

Hoc libello quin usus sit Noster, neque Duckerus (ad Amp. 18, 8 „Haec descripta videntur ex Aur. Vict. c. 33 de vir. ill.") neque Beckius (ad 19, 10 et 11) dubitaverunt, tantaque est re vera utriusque conspiratio tantusque consensus, ut non solum ipsa verba parum differant, sed etiam Ampelius in iisdem plane peccet, quae in illo libro peccata sunt, ut verbi causa de confusis Scipionibus patre ac filio recte iam monuit Tzschukkius ad Amp. 19, 11. Lectori, qui utriusque verba inter se conferre volet, hos subiicio locos.

Amp. 18, 8. Curius, cum in foco rapas torreret, [legatis Samnitium aurum] offerentibus Malo, inquit, in fictilibus meis [esse] et aurum habentibus imperare.	De vir. ill. 33. (Curius Dentatus) legatis Samnitium aurum offerentibus, cum ipse in foco rapas torreret, Malo, inquit, haec in fictilibus meis esse, et aurum habentibus imperare.

Amp. 19, 3. Tib. Gracchus qui Scipionem Asiaticum, quamvis inimicum haberet, non est passus a tribunis in carcerem duci.	De vir. ill. 57. Tib. Sempr. Gracchus Scipionem Asiaticum quamvis inimicum duci in carcerem non est passus.

Item apud hos duos scriptores leguntur, quae nobilissimi tacent scriptores, (ex. gr. Mucius *Cordus* appellatur ab Amp. 20, 3, auct. de vir. ill. 12, schol. Bob. ad Cicer. et Dionysio Hal. qui ceteris omnibus dicitur Mucius Scaevola) vel quae omnino apud nullum alium scriptorem occurrunt, ex. gr.

Amp. 18. 10. (Claudius Marcellus) docuit in bello quomodo equites sine fuga cederent.	De vir. ill. 45. (M. Claudius Marcellus) primus docuit quomodo milites cederent nec terga praeberent.

Quibus exemplis propositis tota res iam profligata esse videri possit, nisi alia accuratius inquirentem turbarent et plane nova interdum apud Ampelium deprehenderemus, quae in lib. de vir. ill. frustra quaeras. (Cf. Amp. 18, 2 et de vir. ill. 15: Amp. 18, 7 et de vir. ill. 31.) Quanquam eorum non haec est condicio, ut auctori de vir. ill. repugnent, sed ut illum librum potius supplere videantur. Qui tamen Nepotis vitas, quae aetatem tulerunt, ita ab Nostro excerptas esse vidimus, ut ne voculam quidem de suo addiderit, non possumus, quin pleniorem illum auctorem, unde liber de vir. ill. excerptus est, Ampelio ad manus fuisse statuamus eoque, cum Noster clarissimis tantum auctoribus usus esse videatur, et alios posterioris aetatis scriptores usos esse exspectemus. Quam ad rem comprobandam cum multa mihi praesto sint exempla, in paucis acquiescere iubet brevitas opusculi.

Refert auctor de virr. ill. c. 77 de *Pompeio Magno:* „Lepidum acta Sullae rescindere volentem privatus Italia fugavit“, quibus respondent, quae apud Amp. 19, 7 leguntur, „*Lutatius Catulus*, qui Lepidum acta Sullae rescindere volentem admoto exercitu Italia fugavit et solus

omnium sine sanguine bellum civile confecit.“ Vides ab illo Pompeio tribui, quod Ampelius in maximo reliquorum verborum consensu Lutatio Catulo tribuit, neque id de arbitrio suo immutasse Ampelium unicuique certissimum erit, qui quam parum suo iudicio niti soleat semel cognovit. Quare Lutatium Catulum, quamvis eum victoriae gloriam cum Pompeio communicavisse satis constet, non temere ab Ampelio invectum esse quovis pignore contendam. Testis esto Florus eundem auctorem ac Pseudoaurelius Ampeliusque secutus lib. 3 c. 23: „Cupidus novarum rerum per insolentiam Lepidus acta tanti viri rescindere parabat . . . . . et exercitum urbi admovebat; (*admoto exercitu* Amp.; praetermittit auctor de vir. ill.) sed iam Mulvium pontem collemque Ianiculum Lutatius Catulus Gneusque Pompeius Sullanae dominationis duces atque signiferi alio exercitu insederant.“ Cf. etiam Livii per. 90. Quibus locis efficitur, Ampelium neque Pseudoaurelium, neque Florum, sed eum potius auctorem secutum esse, quem et illi secuti sunt.

Sed quoniam forte fortuna in cap. 77 lib. de vir. ill. incidimus, eiusdem locos quosdam cum ceteris historicis conferre pergamus. „Mox piratas intra quadragesimum diem subegit. Tigranem ad deditionem, Mithridatem ad venenum compulit.“ Amp. 18, 19: „Pompeius qui Armenios sub rege Tigrane, Ponticos sub rege Mithridate, Cilicas toto mari dominantis intra quadragesimum diem vicit.“ — „Moxque diviso orbis imperio cum Crassus Syriam, Caesar Galliam, Pompeius urbem, obtineret, post caedem Crassi Caesarem dimittere exercitum iussit.“ Quibuscum conf. Amp. 43. Caesar et Pompeius et Crassus inita societate imperium Romanorum possidebant: Caesar Gallicos, Crassus Syriacos exercitus habebat; Pompeius horum viribus fretus in senatu dominabatur. Post Crassi mortem apud Parthos*** et Flor. 4, 2, 12 seqq. — „in *Pharsalia* victus“: sic Amp. 34, 1 et Flor. 4, 2, 64 66 et 89; aliis

Pharsalus. — „Hujus latus sub oculis uxoris et liberorum a Septimio, Ptolemaei praefecto, mucrone confossum est." Flor. 4, 2, 52: ut Septimii desertoris sui gladio trucidatus sub oculis uxoris suae liberorumque moreretur. — „Caput .... velamine involutum cum annulo Caesari praesentatum est; qui non continens lacrimas, illud plurimis et pretiosissimis odoribus cremandum curavit." Val. Max. 5, 1, 10: Ut enim id (caput Pompeii) Caesar aspexit. .... Pompeio cum proprias tum et filiae suae lacrimas reddidit. Caput autem plurimis et pretiosissimis odoribus cremandum curavit: (sic recte Kempfius pro *curat:* ac poterat auctoritate loci supra adscripti uti.)

Quo minus igitur Pseudoaurelium illud caput ex diversis diversorum scriptorum locis consarcinasse credibile est, eo magis Valerium, Florum, Ampelium, (addiderim Frontinum) sua ex integro libro de viris illustribus hausisse ad veri similitudinem accedit. Et de Ampelio quidem satis dictum esto; Florum et alibi videmus eundem fontem secutum, sicuti 1, 6 in verbis „regnum dolo partum sic egit industrie ut iure adeptus videretur" lib. de vir. ill. 6 respexit: (Tarquinius Priscus) regnum intercepit et ita administravit, quasi iure adeptus fuisset: Frontinum statim initio I. 1. 1 cum lib. de vir. ill. 47 contulisse sufficiet: de uno Valerio paucissima addam. Primum enim Valerium in conscribendo opere suo re vera historicorum Romanorum libris usum esse ex ipsius praefatione discimus. „Urbis Romae exterarumque gentium facta simul ac dicta memoratu digna, quae apud alios latius diffusa sunt quam ut breviter cognosci possint, ab illustribus electa auctoribus digerere constitui, ut documenta sumere volentibus longae inquisitionis labor absit." Deinde, ne Livium communem illum fontem esse dicas, in ea potissimum dicta ac facta memorabilia attendendum inquirendumque erit, quae in Livii libris adhuc superstitibus non exstent, ex. gr. Val. 4, 3, 4 coll. Auct. de vir. ill. 19. Nam quod Kempfius in praef. ad Val. pg. 22 haec ex Dion. Hal. 6,

94 translata esse dicit, stare nullo pacto potest, cum Valerius Cn. Marcium agri centum iugeribus et centenario bovum grege donatum esse scribat, quae omnia Dionysius silentio praetermittit, idemque eius virtutem *decem* equorum ornatorum electione honoratum esse tradiderit, Dionysii vero verba ἐδωρήσατο δ' αὐτὸν ἵππῳ πολεμιστῇ etc. plane repugnent. In hac narratione cum Valerius auctorque de vir. ill. inter se conspirent, ceteri aut in singulis abeant, aut continentiae illud exemplum ne commemorent quidem, ut Livius, subesse debet nobilis aliquis scriptor — nam obscurioribus Valerius uti noluit — utroque antiquior: idem vero vel aequalis Livio fuerit vel iunior natu necesse est, propterea quod multa loca libri de vir. ill. ex Livio, imprimis eius decade prima, expressa esse certum est. Hoc est ipsum, in quo Meieri iudicio assentiamur: conf. ex. gr. Liv. I. 57, 5 et Auct. de vir. ill. 9.

L. Pergunt inde Collatiam, ubi Lucretiam haudquaquam ut regias nurus, quas in convivio luxuque cum aequalibus viderant tempus terentes, sed nocte sera deditam lanae inter lucubrantes ancillas sedentem inveniunt.	*A.* Regias nurus in convivio et luxu deprehendunt. Exinde Collatiam petunt. Lucretiam inter ancillas in lanificio offendunt.

Item *Murcius* mons (de vir. ill. 5: vulg. corr. *Aventinum*) Livium redolet I. 33, 5 etc. etc.

Scripserunt igitur de viris illustribus apud Latinos teste Hieronymo in prol. ad lib. de vir. ill: Varro, Santra, Nepos, Hyginus et Tranquillus. Iam dimisso Cornelio Nepote, cuius Hannibal in nonnullis ab Auct. de vir. ill. 42 discrepat, unus nobis restat Iulius Hyginus, qui utpote Ovidio familiarissimus (Suet. de gramm. 20) facile Livii libris, prioribus praesertim uti potuit; unus Hyginus, nobilissimus auctor, ex quo et Valerius Kempfio iudice (praef. pg. 21) multa hausit; Hyginus, quem et Ampelius cap. VIII. § 18 seqq. respexisse videtur.

Ceterum virorum illustrium vitae, quales nunc circum-

feruntur Aurelii Victoris nomine plerumque inscriptae, non tantum ex Hygini libris prolixioribus in brevius coarctatae sunt, sed multae admodum sive illius ignavia, qui Hyginum excerperet librariorumve negligentia, sive iniuria temporum prorsus interciderunt. Itaque factum est, ut capp. 78—86 ab Andrea Schotto primum anno 1579 ex codice Pullmanniano, priora vero, centum amplius annis ante iam in vulgus edita, ope codicis illius multo integriora multisque locis aucta exhiberentur: inde etiam explicandum, quod apud Ampelium iis ipsis capitibus, quae Hygino debentur, nonnulli commemorentur duces in Pseudoaurelii libro praetermissi, ex. gr. cap. 18, §. 9 Fabricius Luscinus, § 17 Sertorius. Quamvis illo ipso damno ex Ampelio resarciendo novam fortasse movisse videor suspicionem eorum, qui ceteris quidem probatis, quae de Hygino illius libri auctore adhuc disserui, illorum ducum mentione turbantur, quos Pseudoaurelius ne attigit quidem. Ac in Sertorio forsitan minus eos haerere putaverim, utpote viro fortissimo, quem ab Hygino omissum esse mirari subit, quam in altero illo Fabricio Luscino, viro pro Sertorii gloria paulum obscuriore. Quaerant vero, quo argumento Fabricii Luscini vitam a Hygino in libris de viris illustribus conscriptam fuisse comprobare possim. Et in hac quidem quaestione arma deponerem, nisi testis adesset A. Gellius 1, 14: „Iulius Hyginus in libro de vita rebusque illustrium virorum sexto legatos dicit a Samnitibus ad C. Fabricium venisse“ etc.

His iam conscriptis Christ. Bern. Buntii dissertationem de C. Iulii Hygini vita et scriptis Marburgi anno 1846 editam inspicere mihi licuit, qui pag. 39 de Hygini libro sic iudicat: „Atque similis fuisse videtur hic Hygini liber opusculo de viris illustribus urbis Romae, quod nunc Aurelii Victoris nomen praefert; nisi quod in Hygini libro maior certe quam apud hunc apparebat copia doctrinae.“ Idem pag. 38 haec adnotavit: „Nonnulla, quae in hoc capite Gellii (1, 7) ex Hygino (scil. de vir. ill.) afferuntur,

breviter narrat etiam Aurelius Victor de viris illustr. cp. 49." Quae quam exoptata mihi in manus inciderint, non est quod moneam.

Ex Hygini igitur libris de viris illustribus fluxerunt libri memorialis capp. 18. 19. 20. 21. 22; fortasse etiam cap. 28/39. De regibus vero ac ducibus exterarum gentium (Amp. capp. 31—38) nil certi habeo, quod proferam: alia sane ad Nepotem, alia ad Hyginum, alia ad neutrum pertinere videntur.

Et haec fere sunt, quae de clarorum virorum rebus gestis Ampelius brevissime exposuit. Cap. 40 seq. singula bella a Romanis gesta recenset; in quibus illustrandis cum vitarum scriptoribus Nepote, Hygino minus commode uti posset scriptoremque sequi deberet, qui perpetua disputatione historiam Romanam enarraret, Florum inprimis sibi ducem elegit, ita tamen, ut in nonnullis et Hygini meminisse videatur. Conf. Amp. 40, 4 cum Hyg. de vir. ill. 85. Amp, 46, 6 et 18, 6 „Fabius Hannibalem mora fregit" ipsissima sunt Hygini verba cap. 14, quae imitatus est Florus 2, 6, 28: „ut qui (Hannibal) frangi virtute non poterat, mora comminueretur."

Cap. VIII. FLORUS, CICERO.

In hoc quoque dissertationis meae capite, quo de Floro ac Cicerone dicendum est, aliorum philologorum auctoritate iudicioque niti licet, Duckeri scilicet, O. Iahnii, Ang. Maii et Niebuhrii.

Duckerus igitur ad Amp. cap. 25 adnotat: „Totum caput descriptum est ex Floro I. 23:" assentitur Iahnius in praef. ad Florum pg. 48 his verbis usus: „Similiter Ampelius quae c. 25 de seditionibus (secessionibus?) plebis refert, Floro debet." Nec minus vero aperte eius

vestigia pressit capp. 26 et 27, nisi quod in his magis serviverit brevitati. Cfr. ex gr.

Flor. 4, 1 Senatum confodere, consules trucidare, distringere incendiis urbem, diripere aerarium . . . . adgressus est. — Nec civili conspiratione contentus legatos Allobrogum in arma sollicitat. — Statim Ciceronis imperio iniecta est barbaris manus; palam praetor in senatu convincitur, — infestis ab Etruria signis patriam petens obvio Antonii exercitu opprimitur.	Amp. 27, 5: Catilina cum in caedem senatus, incendium urbis, direptionem aerarii coniurasset, et in id facinus Allobrogas sollicitasset, ab Cicerone in senatu accusatus, ab Antonio in Apulia (Freinsh. Etruria) debellatus est.

Inde intelligitur, quo iure critici corrupta Ampelii verba ex Floro correxerint, quo Nostrum per haec capita usum esse compertum habebant. Floro igitur suadente Duck. 25, 1 inseruit *sacrum* post *in montem* (cf. Flor. I. 23, 1); Periz. 26, 4 restituit: *cum ille senatum, hic equestrem ordinem adsereret*, coll. Floro III, 17, 4 (vulg. cum ille senatus eq. ord. adsideret). Ex eodem scriptore ego 26, 2 correxi *C. Gracchi* (vulg. *Gracchi*) coll. Floro 3, 15; Amp. 19, 4 et Heinsio ad Vell. Pat. 2, 2; item 27, 4 edidi *complures debitores* (Flor. 1, 26, 8 plerosque debitores) pro *conturbatores*. Cfr. etiam quae de lacuna 27, 3 supra pg. 19 dixi.

Capp. 40 seqq. saepe Flori verba reddit, ut 42, 1 Flor. III. 21, 6; 42, 3 Flor. III. 31, 23 et 24: saepius, quod ad rem quidem, Florum sequitur, in verbis tamen minus prope ad eum accedit, ita ut vix singulae capitum paragraphi certis quibusdam Flori aliorumve scriptorum locis assignari possint. Unde vero congesta sint, quae cap. 45 summatim de terroribus bellicis (male Salmasius *de variis cladibus populi Romani*, cui titulo § 3 repugnat), quaeque denique capp. 33 et 47 narrantur, nec coniectura assequi audeo, nec, si auderem, quidquam proficerem. Ceterum notabile est et memoratu dignum, quod

Amp. et 46, 5 et 28, 4 scribit, primum belli Punici secundi proelium ad *Liternum* (Cod. *liternium* et *listernum:* edtt. *Ticinum*) factum esse; in quo aut corrupto codice usus, aut, nisi alia latent, memoria lapsus esse videtur. Cfr. Liv. per. 39. Val. Max. 2, 10. 2.

Capp. 48—50 (de comitiis, de populi Romani distributionibus, de rebus publicis) ex Ciceronis de re publica libris petita esse videntur. Cfr. Nieb. hist. Rom. ed. II. vol. II. pag. 256 (edit. IV. pag. 479): Aug. Mai ad Cic. de rep. I, 27 pag. 80; et ad II, 22 pag. 184. Haec hactenus de L. Ampelii fontibus.

Cap. IX. DE AETATE L. AMPELII.

In eam quaestionem, quae est de L. Ampelii aetate, ut accuratius inquirerem, non solum id effecit, quod Ampelii editori hac de re dicendum esse sentirem, sed illud praecipue, quod ea recte circumscripta omnem controversiam de Cornelio Nepote et Aemilio Probo obortam profligatam esse ex Nipperdeii praefatione scirem *), quam editioni Cornelii Nepotis maiori praefixit. Constat deinde Tzschukkium et Glaeserum in hac re diiudicanda multum inter se dissentientes, illum L. Ampelium nostrum aequalem habuisse Theodosio, hunc Macrino imperatori. (Cfr. Tzschukkium in editione Ampelii, et museum Rhenan. nov. 1843, pg. 145.) Sed cum inter veteres auctores ne unus quidem Ampeliani opusculi mentionem fecerit, una nobis relicta est via, ut interna ex ipso libro memoriali petamus argumenta, ex quibus, quando vixerit Ampelius,

---

*) pag. XXXVIII: „Wir hätten in der Zurückweisung des Aemilius Probus weit kürzer sein können, wenn die wahrscheinliche Meinung dass der liber memorialis des Lucius Ampelius, in welchem das Buch de exc. duc. ext. gent. vielfach benutzt ist, vor Diocletian verfasst sei unwidersprechliche Gewissheit hätte."

si minus comprobari, at certe ad veri similitudinem coniici possit.

Tzschukkius quidem, ea maxime causa ductus, quod apud Amp. 18, 16 vox *perpotiri* occurrat, quam nusquam nisi in Cod. Iustin. 12, 16, 3 legere meminerat, eum inter Ampelios passim laudatos sibi elegit, qui Theodosii aetatem proxime attingat, quemque Ammianus Marcellinus 28, 4 commemorat, eundem habet ac nostrum. Sed cum in universum incerta sint argumenta ex dictione scriptoris alicuius petita, tum in Nostro Tzschukkium ob unam illam voculam ad Theodosii tempora confugisse iure tuo improbes. Qui si reputavisset, libros in scholarum usum aut scriptos aut in iis certe adhibitos, ut Hygini fabulas, Publii Syri mimos facillime corrumpi et turbari potuisse, nostrique libelli eandem esse indolem, eam scilicet, ut a magistro in usum discipuli nobili haud dubie loco orti scriptum esse videatur, id quod ex ipsa orationis forma facile intelligitur, certe minus inique de Ampelio iudicasset. Et quamvis multo emendatior nunc prodierit, multaque collato codice Monacensi nunc correcta sint, in quibus corrupta erat latini sermonis integritas, tamen etiamnum multa superesse haud negandum est, quae aut sagacioribus criticis aut melioris codicis ope sint emendanda. Denique tenendum est Ampelium non in Latio natum videri, sed potius hominem fuisse provincialem (Antiochiae erant Ampelii teste Ammiano 28, 4) postea Romam advectum, in cuius rei testimonium haud scio an ad eius nomen ab *ἄμπελος* derivandum frequentissimumque vocabulorum graecorum usum provocare liceat *). Admirandum quidem est, multos ludorum magistros ante haec quinque vel sex

---

*) Cfr. 1, 1 *κόσμος*; 1, 4 *καταχεκαυμένη*; 2, 4 *λέων*; 2, 7 *ζυγὸν*: 2; 4 carcinus; 2, 11 cataclysmus; cap. 8 machaera, chlamys, thoracium, asylum, monolithus, scyphus; 6, 14 Coos pro Cos vel Cous; 8, 11 lapis genere feminino ad analogiam vocis *λίθος* et alia multa.

lustra Ampelio, malo admodum latinitatis auctore ad erudiendos pueros usos esse: cum vero praeter *perpotiri* illud nil fere insit, quod non alii quoque argenteae aetatis scriptores sibi indulserint, vel quod non negligentiae auctoris sit tribuendum, alia ad definiendam Ampelii aetatem circumspicienda sunt argumenta.

Primum igitur videamus, ante quaenam tempora vixisse putandus sit. Iam ante divisum a Theodosio imperium Romanum claruisse apparet ex cap. 29, 3, ubi haec leguntur: „Donec exortis bellis civilibus inter Caesarem et Pompeium et oppressa per vim libertate, sub unius Caesaris potestatem redacta sunt omnia." Deinde eiusdem verba 18, 16: „Sulla Romanum primus invasit imperium, solusque deposuit" ante Diocletianum imperatorem scripta esse videntur, qui, ut Eutropii verbis 9, 28 utar, ex tanto fastigio sponte ad privatae vitae statum civilitatemque remeavit. Tertio argumento ex commemoratione templi Dianae Ephesiacae (Amp. 8, 12) eruto Glaeserus librum memorialem ante Gallienum conscriptum esse censet, quo imperante (253—268) nobilissimum illud fanum deletum esse scimus. Hanc rationem ut non satis firmam esse evincam, paulo altius repetendum primumque totum caput 8 ex duabus partibus compositum esse monendum est, altera maiore, quae §. 1—17 et 24—25 comprehendit, altera minore, §. 18—23, qua miracula mundi proprie dicta septem numero enumerantur, omisso uno Mausoleo, de quo Ampelius fortasse in lacuna §. 23 post *aedificavit* significata (cfr. supra pag. 19) narraverat. Priora unde desumpta sint, prorsus nescio, nisi quod Isidorum in Origg. 16, 4 aut ipsum Ampelium 8, 16 et 17 reddidisse, aut, quod mihi minus arridet, Ampelii fontem secutum esse compertum habeam: haec, §. 18—23 in universum congruunt cum Hyg. fab. 223 et Vibio Seq. append. Quam parum vero Ampelius, quae in librum suum memorialem congessit, ex ipsa rerum notitia hauserit, quamque negligenter alios descripserit auctores, inde potest intelligi,

quod cum Ephesiacae Dianae templum §. 12 commemorasset, idem iterum §. 18, hic alium scriptorem atque illic secutus, commemorare haud dubitaret. Falli igitur eos putaverim, qui illo argumento confidendum esse existiment, progredientesque ea quam semel ingressi sunt via ad absurda delabi. Nam Ampelius quidem dona votiva in templo Apollinis Sicyone posita uberius recenset; Pausanias vero (2, 7, 8 et 2, 11, 2) id fanum dudum incendio deletum esse scribit. Quid plura? Abstinendum a talibus coniecturis, nisi Ampelium mox inter aureae aetatis scriptores referendum esse concedere vis.

Certissimum vero est atque firmissimum, quod Glaeserus his verbis exposuit: „Aus der Anwendung aber, die er beständig von dem Worte Caesar macht, geht hervor, dass derselbe in einer Zeit geschrieben haben muss, in welcher ienes Wort noch nicht bestimmt den designirten Amtsnachfolger des Augustus oder Imperator bezeichnete. Dieser Gebrauch schwankt zwar, aber ich glanbe nicht sehr zu irren, wenn ich dafür etwa den Anfang des dritten Jahrhunderts annehme. Weiterhin ist der Gebrauch so weit festgestellt, dass man nicht wohl annehmen kann, ein Schriftsteller habe den höchsten Machtinhaber mit einem Worte bezeichnet, mit welchem gesetzlich der Inhaber einer weit geringeren Machtfülle bezeichnet wurde." Quibus perpensis si quis cum Glaesero nostrum librum imperatori Macrino dicatum esse contenderit, cuius nomen certe in inscriptione libelli legitur, (LVCIVS AMPELIVS MACRINO SVO SAL.) sane propius ad verum accessisse videbitur prae Tzschukkio, Wernsdorfio, (ad Himerium p. 286) aliis: attamen haud scio, an non angustioribus finibus aetas Ampelii circumscribi possit, quam adhuc factum est.

De altero illo termino, *post quem*, ut vulgo dicunt, vix ambigi poterit, Traianum certe quasi ultimum Romanorum ducem commemorat cap. 47: (princ. et §. 7) cap. 23 fin. verba *Caesar Dacicus* ad eundem Traianum referenda sunt: Hadriani tempora spectare videtur, quod de

signo Iovis Olympii Athenis dedicato narrat cap. 8, 25: (Cfr. Paus. I. 18. II. 27. Spartian. Hadr. 13) addiderim Florum, quo Ampelium usum esse supra demonstravimus, post novissimas Ottonis Iahnii curas eiusdem Hadriani aequalem censendum esse. Si vero ab his indiciis disces-seris, nil quoad sciam indagari poterit, quod ad posteriora tempora referri possit, nisi forte quis Cornelii Nepotis vitas Aemilio Probo Theodosii aequali vindicaturus Ampeliumque post Aemilium Probum collocaturus est, qui conatus utrum sit maioris audaciae an inscitiae, vix discerneres. Multo magis me Aurelii Victoris liber de viris illustribus in augustias adduceret, si plerosque philologos, quod ad auctorem opusculi attinet, in vetere illa opinione persistere persuasum mihi esset: sed utut est, illa probata et Glaeseri et nostram de aetate Ampelii sententiam plane concidere vides. Quo magis igitur neque Glaeserum neque Tzschukkium in hanc rem attendisse miramur, quae gravissima est ad iudicium de aetate Ampelii faciendum, eo magis aut Iahnii in edendo Aurelio Victore occupati exspectamus iudicium, aut alios philologos sententiam suam de auctore libri de viris illustribus inscripti in mediam prolaturos optamus.

Nunc iam ad ea properandum, quibus intricatam quaestionem profligari posse spero: quorum alia mihi suppeditavit V. Clar. C. Fr. Hermannus: ad alia a me non satis perpensa animum meum denuo advertit. Proferam argumenta ex silentio petita. Quibus cum plerumque non multum tribui sciam, in nostra tamen quaestione compluribus simul nitimur argumentis, quae et eodem tendant, et, ut est in fabula de radiis in fascem colligatis, ob hoc ipsum magni momenti sint ad illam rem expediendam. Cap. 31 (Reges Parthorum) Ampelius nil de Sassanidarum imperio monet, haud dubie eam ob causam, quod, cum librum memorialem conscriberet, conditum nondum esset; deinde cap. 23 fin. post Caesarem Dacicum, id est Traianum, merito Aurelium Parthicum atque Armeniacum desi-

deres; item cap. 47 fin. Marcomannos ab eodem Aurelio victos: denique verba cap. 50 „Seleucia Parthorum“ eo tempore scripta esse videntur, quo Parthi illam urbem tenuerunt. Et tenuerunt sane Parthi Seleuciam imperatoribus Hadriano et Antonino Pio, beneficio eorum magis recuperatam, quam armis subactam. Constat enim Hadrianum ad contrahendos imperii terminos „omnia trans Euphratem et Tigrim reliquisse, exemplo Catonis, qui Macedonas liberos pronuntiavit, quia teneri non poterant.“ Spart. Hadr. 5. Sed mortuo Antonino Pio M. Aurelius extitit, qui Mesopotamiam et Armeniam a Traiano in provinciae formam redactas iterum imperio Romano adiungeret captaque Seleucia anno 164 cum L. Vero de Parthis triumpharet. (a. 165) Huc illud quoque facit, quod Amp. 6, 4 Tigrim et Euphratem in *Parthia* esse dicat.

Quare si Traiani pluribus locis mentionem factam esse, rerum vero a M. Aurelio gestarum bellique Parthici redintegrati ne vestigia quidem superesse reputaverimus, hoc unum fere nobis relictum est, ut librum memorialem imperante Antonino Pio scriptum esse iudicemus. Huic certe, triumphi experti, (Aur. Vict. de Caes. 15) qui orbem terrae nullo bello per annos viginti tres sola auctoritate rexisse satis habuit, (Epit. de Caes 15) nullus erat in libro memoriali locus, cum bella tantum auctor noster enumeret, bona pacis parum curet: M. Aurelius vero plus uno loco commemorandus erat. Summam igitur disputationis meae hoc pono, ut, si quid unquam ad veri similitudinem adducere licet, librum memorialem aut sub finem imperii Hadriani, aut, quod mihi praestare videtur, imperatore Antonino Pio, certe ante M. Aurelium Luciumque Verum ad imperii partem adscitum compositum esse contendam. Innuunt hoc et ipsius Ampelii verba 29, 3 „donec sub *unius* Caesaris potestatem redacta sunt omnia.“ Apparet simul templum Ephesiacae Dianae tunc temporis integrum fuisse, cum Aurelio demum imperante constratam esse Ephesum terrae motu (Aur. Vict. de Caes. 16)

ipsumque templum Gallieni temporibus prorsus deletum esse memoriae proditum sit: hoc tantum cavere volui, ne Glaeseri argumento nimium confidamus.

Quis vero fuerit Ampelius noster, vel quis Macrinus ille, ad quem libellum suum misit, quamvis plures Ampelios Marcinosque apud veteres scriptores laudatos esse repererim, quam Tzschukkius reperisse videtur, equidem scio iuxta cum ignarissimis. Id unum monendum restat, *Macrino Sal.* recte inscribi librum memorialem, non *Marino*, ut Sirmondus per errorem haud dubie scripsit (ad Sidon. Apollin. pg. 141): nam testatur praeter Salmasium in exercit. Plin. et subscriptio libri Monacensis:

Explicit Lucii Ampelii liber ad Macrinum.
